

TÜRK SOSYOLOJİSİ VE BAYKAN SEZER

Turkish Sociology and Baykan Sezer

Kenan ÇAĞAN*

ÖZET

Her zaman, Batılı bir bilgi olan sosyolojiyi günü gününe takip etme becerisi gösteren Türk sosyolojisi, aynı beceriyi, özgün bir bilgi üretme noktasında gösterememiştir. Çünkü Türk sosyolojisi genellikle, Batılı sosyolojiyi taklit etme tercihi içinde olmuştur. Batılı sosyolojik bilgiyi Türk toplumuna uyarlayarak kullanmak, Türk sosyolojisini özgün olmaktan uzaklaştırdığı gibi, doğru bilgiden de uzaklaştırmıştır. Ancak Türk sosyolojisi bütünüyle bu taklitçi ve uyarlamacı yaklaşımdan ibaret olmamıştır. Türk toplumuna ilişkin doğru sosyolojik verilere ulaşmak endişesiyle bilgi üreten yaklaşımlar her zaman olmuştur. Bu yöndeki en özgün katkılardan biri Baykan Sezer'e aittir. Baykan Sezer, Doğu-Batı ikilemi içerisinde Türk toplumunu anlamaya çalışmış, Türk sosyolojisinin en özgün isimlerinden biridir.

Anahtar kelimeler: Türk Sosyolojisi, Batı Sosyolojisi, Doğu-Batı ikilemi, Baykan Sezer.

ABSTRACT

Always, Turkish sociology has an ability to trace the sociology which is a western knowledge to the day, but it has not been shown same ability at the point of producing original knowledge. Because, generally Turkish sociology has been in a position to imitate west sociology. To use adopted western sociological knowledge in Turkish community, not only it had Turkish sociology gone away from originality but also right knowledge. However, Turkish sociology is not completely consisting of these imitated and adopted approaches. All the time, approaches which are produce the knowledge has been done by worried about to reach certain sociological data in terms of Turkish community. In this regard, one of the original supports belongs to Baykan Sezer. Baykan Sezer who is one of the original names of Turkish sociology had tried to understand Turkish community which is in East-West dilemma.

Key words: Turkish Sociology, West Sociology, East-West dilemma, Baykan Sezer.

***

GİRİŞ

Sosyolojinin Türkiye'deki tarihiyle, genel tarihi karşılaştırmalı bir biçimde incelendiğinde ilk fark edilecek husus; Türk sosyolojisinin Batılı bir bilgi olan sosyolojiyi neredeyse eş zamanlı bir biçimde takip etmedeki dinamizmidir. Bu dinamizmi besleyen en önemli sebep, elbette ki, o dönemin Türk toplum yapısıdır. Sosyolojinin Batı'da ortaya çıkmasına sebep olan çalkantılı toplumsal şartlar, başka içeriklerde Türk toplum yapısında da

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

bulduğundan olsa gerek, sorunlara çözüm üretmek maksadıyla sosyolojiye yönelmiş, ısrarlı bir teveccüh ortaya çıkmıştır.

Batı'da Fransız İhtilali ve Sanayi Devriminin hazırladığı yeni toplumsal şartların bir ürünü olan sosyoloji, Türk toplumunda ise, imparatorluğun çöküşünü hızlandıran bir çok siyasal ve sosyo-ekonomik sorunun çözümüne katkıda bulunmak maksadıyla, Batı'dan ithal edilip, inşa edilmiştir. Sosyolojinin kurulup gelişmeyi ümit ettiği yıllarda siyasal konjonktür Osmanlılık ideolojisinin imparatorluğun kurtuluşu için etkin bir reçete olmaktan çıktığına ilişkin inancın yaygınlaştığı yıllara denk gelir.

O günkü siyasal şartların en etkin aktörleri olan İttihatçılar 1908'de bir yandan yönetime müdahale edip, Anayasayı yürürlüğe koymuş, öte yandan iktidarı bütünüyle ele geçirememiş olmanın sıkıntısıyla yeni arayışlar içine girmiştir. İttihatçılara göre "Osmanlılık yerini milliyetçilik ve daha geniş açılımlı Batıcılık siyasetine bırakmalıdır. Ancak bu dönüşümü anlatacak ve savunacak bir bilime ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç, Batı'da ortaya çıkar çıkmaz Türkiye'ye aktarılan sosyoloji ile karşılanacaktır" (Kaçmazoğlu, 2003: 72).

Görüldüğü gibi, sosyolojinin ülkenin kurtuluşu projesiyle ve bu projenin siyasal hedefi olan Batılılaşmak idealiyle doğrudan bir ilgisi vardır. Kendisi de bir İttihatçı olan Ziya Gökalp tam da bahsettiğimiz amaçlar doğrultusunda bir yandan sosyolojinin ülkedeki kuruluşunu gerçekleştirmiş, diğer yandan da sosyoloji aracılığıyla İttihatçı rejimin ulusalcı, Batıcı çizgisinde rehber olmaya çalışmış, yeni sistemin yerleşmesine, Batı'nın tanıtılmasına sistematik şekilde yardımcı olmayı denemiştir (Kaçmazoğlu, 2003: 74).

Sosyoloji anlayışını milliyetçi-Batıcı Jön Türk ideolojisine bilimsel bir temel hazırlamak esası üzerine kuran Ziya Gökalp (Kaçmazoğlu, 2003: 71), aynı zamanda kurmak istediği sosyolojinin milli bir karakterde olmasını da arzu etmiştir (Ülken, 1992: 316). Gökalp'in milli sosyolojisi bir yandan toplumun kimliğini ve genel özelliklerini açıklamaya çalışırken, diğer yandan kazanılan veya verilmek istenilen yeni kimliğin yerleşmesine çalışmıştır (Tuna, 2002: 137). Verilmek istenilen bu yeni kimlik, devletin resmi ideolojisi paralelinde bir kimliktir. Bu da göstermektedir ki sosyoloji Cumhuriyet döneminde daha belirgin olmakla beraber, Osmanlı döneminde de hep resmi ideolojinin yanında ve hizmetinde olmuştur (Coşkun, 1991: 19). Ama yine de aralarında şöyle bir fark belirlemek mümkündür: "Osmanlı döneminde Devleti ya da hükümeti içine düştüğü bunalımdan ve çıkmazdan kurtarma bilimi olan sosyoloji, Cumhuriyetle birlikte, yeni yönetimin varlığını sürdürme, onun tarafından kitlelere ulaştırılması gereken mesajları yeni bir kılıf içinde pazarlama ve ara sıra da piyasa sondajlaması" (Erkul, 2000: 21) yapmanın bilimi olmuştur. Nihayetinde resmi ideolojinin savunuculuğu gibi bir misyonla kendini yükümlü gören Türk sosyolojisinin bu tavrını besleyen şey, belki de, beslendiği Batı sosyolojisinin başlangıçtan itibaren düzeni savunmak ve değiştirmeden aktarmak gibi bir misyona sahip olmasıdır (Tuna, 1991: 36).

Türk sosyolojisinin en önemli kurucu isimlerinden olan Ziya Gökalp'in sosyoloji anlayışı, genel hatlarıyla Türk sosyolojisinin ana karakteristiğini oluşturur. Hangi sosyolojik kurama yaslanırsa yaslanınsın ya da hangi ideolojik aidiyete mensup olursa olsun, Türk sosyolojisinin bütün varyasyonları ana hatlarıyla Batı sosyolojisi ekseninde var olmuştur. Bu eksenin temel motivasyonunu oluşturan şey, toplumu dönüştürme taleplerinde Batılılaşma ideolojisinin kabul edilmesidir. Bu tutum, Batı sosyolojisine sarsılmaz bir sadakati getirmiştir. Batı sosyolojisinin özelde Batı toplumları için olan açıklama modelleri ya aynen ya da dönüştürülerek Türk toplumuna uyarlanmaya çalışılmıştır. Bu çaba bilgi süreçlerine en hızlı bir biçimde dahil olmayı kolaylaştırmak gibi olumlu içeriğe sahipken, diğer yandan toplumsal farklılıkları, kendine özgümlükleri görmezden gelmek gibi olumsuz bir özelliğe de sahiptir.

Türk sosyolojisi aktarmacı ve uyarlamacı tavrını her zaman korumuş olsa da (Sezer, 1991a: 11), Türk sosyoloji tarihini bütünüyle bu anlayış ve tavırdan ibaret saymak da doğru değildir. Özellikle yakın dönem Türk sosyolojisindeki özgün yeriyse Baykan Sezer, bu yaygın anlayışın dışında; yani hiçbir zaman Batılı bir ekolün Türkiye temsilcisi olmadan (Kaçmazoğlu, 2004: 162) sosyoloji yapma gayretiyle anılmaya değer bir isim olarak öne çıkmıştır. Her ne kadar Kurtuluş Kayalı (2000: 161) Türk Sosyolojisi kavramı konusunda Baykan Sezer'den de önce kimi gelişmemiş gayretlerin olduğunu ifade etse de, Baykan Sezer bütün ilgisini bu kavram çerçevesinde şekillendirmek ve Batı sosyolojisine ciddi eleştiriler yönelten yerli¹ bir sosyoloji anlayışına öncülük yapmak (Coşkun, 1991: 22) bakımından özgün bir nitelik arz etmektedir. Baykan Sezer'i Türk sosyolojisi açısından özgün kılan şey, onun yerli bir sosyoloji yapma gerekliliğinden ve imkânından bahsetmiş olmasıdır.

Baykan Sezer, Batılı toplumların sorunlarını tespit ve çözümlerine yardımcı olmak maksadıyla üretilmiş olan sosyolojinin, Batılı toplumların tarihsel tecrübesinden tamamen farklı bir yerden gelen ve yapısal ve kültürel olarak da Batılı toplumlardan büsbütün farklı olan Türk toplumunu anlamaya

¹ Yerli sosyolojinin milli sosyolojiyle aynı şey olmadığını altını çizen Mustafa Orçan bu iddiasını şöyle açıklıyor: "Türkiye'de milli sosyolojiyle yerli sosyolojinin farkını daha iyi anlayabilmek için Ziya Gökalp'le Baykan Sezer arasındaki farkı görmek daha açıklayıcı olabilir. Kavramlarda ve kullanılan kaynaklarda benzerlikler vardır, ama çözüm ve önerilerde, yorum ve tavırlarda belli farkların olduğu da görülecektir. Türkiye'de milli sosyoloji geleneği, Batı'ya açık olan, hatta ona gıpta duyan bir sosyolojidir aslında. Batı'nın üstünlüğü karşısında ezinçlik hissedip onun argümanlarıyla kendini donatmaya ve yerini belirlemeye çalışmıştır. Gökalp milli sosyolojinin temsilcisi olarak yorumlanmasına rağmen, Batılı sosyologların toplum modellerinden etkilenecek benzer metotla modeller geliştirmeye çalışmıştır. Sezer'in yerli sosyolojisi ise, Batı'yı doğrudan eleştiren ve reddeden, Doğu uygarlığının tarihteki misyonundan hareketle eşit düzeyde Batı'yla mücadeleye girişen bir sosyolojidir." bkz. Mustafa Orçan, "Baykan Sezer'le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızılma Yayıncılık, İstanbul, 2004. s. 216

ve onun sorunlarına çözüm üretmeye yetmeyeceği kanaatindedir. Bu yüzden baştan itibaren sorunları Doğu-Batı ikilemi çerçevesinde ele alan (Kayalı, 2000: 160) Baykan Sezer, Türk toplumunu anlamaya yönelmiş her sosyolojik gayretin, Türk toplumunun kendine özgünlüğünü göz önünde bulundurması gerektiğini ifade etmektedir. Baykan Sezer'e göre Türk toplumunu anlayacak ve onun sorunlarına çözüm üretebilecek sosyoloji, Türk sosyolojisi'dir.

Türk sosyolojisi diye özel bir belirlemeden bahseden Baykan Sezer², bununla ne kastettiğini açıklamak maksadıyla karşılaştırmalı bir yöntem izliyor. Bu yöntem dâhilinde öncelikli olarak Batılı sosyolojinin ve Batılı sosyolojinin üretimine kaynaklık eden Batılı toplumsal tecrübenin ne anlama geldiğini açıklama gereği hissediyor. Nitekim Baykan Sezer (1991b: 47) bu amacını şöyle dile getiriyor: "Biz kendi sorunlarımızı tüm tarih ve toplumlar arası ilişkileri kapsayacak Doğu-Batı ilişkilerine başvurarak açıklamak durumunda ve zorundayız. Dolayısıyla kendimizi açıklarken Batı'ya da açıklama getirme görevi bize düşmektedir."

Sosyoloji ve Batı

Baykan Sezer (2006: 32-40), sosyolojinin kuruluş nedenlerini ve buna bağlı olarak günümüze kadar izlemiş olduğu gelişme yönlerini anlamamız için, 19.yy.a gitmemiz gerektiğini ifade ediyor. Bu yüzyıl, Fransız İhtilali ve Sanayi Devriminin etkilerinin en yoğun biçimde yaşandığı yüzyıldır. Her iki olayında sosyolojinin doğuşuna kaynaklık etmedeki rollerini kabul etmekle birlikte, Baykan Sezer yine aynı yüzyıl içerisinde Batının dünya egemenliğini gerçekleştirmiş olmasını, sosyolojinin ortaya çıkışını sağlayan esas nedenlerden biri olarak anıyor. Çünkü Baykan Sezer'e göre Batı, yeni ihdas ettiği dünya egemenliğini korumak ve sürdürmek için sahip olduğu gücü bilinçli bir biçimde kullanma lüzumu hissetmiştir. Gücü bilinçli olarak kullanmasını temin edecek araç ise sosyolojidir. Dolayısıyla sosyoloji hem Batının dünya egemenliğini korumak ve sürdürmek, hem de Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimiyle ortaya çıkan yeni toplumsal sorunların çözümünde rol almak üzere üretilmiş olmaktadır.

Baykan Sezer'e göre bu durum, 19.yy.da Batı'da yeni bir bilim olarak ortaya çıkan sosyolojinin, Batılılığına ilişkin bir tespiti de içermektedir. Ayrıca ilgilendiği konular itibariyle yeni olmayan sosyolojiyi, 19.yy'da Batı'da görülen yeni ve özel koşullara bağlı yeni bir bilim olarak nitelemenin sebebi, sosyolojinin bu tarihten itibaren konularını değişik bir biçim ve yöntemle ele almaya başlamasıdır. Sosyolojinin yeni bir bilim olarak üretildiği tarihlerde, tıpkı sosyoloji gibi başka bilimlerde üretilmeye

² Bu özel belirleme bağlamında H. Bayram Kaçmazoğlu Baykan Sezer'i "Türk sosyolojisinin kurucusu ve öncüsü" olarak anar. Bkz. H. Bayram Kaçmazoğlu, "Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi", *Baykan Sezer'e Armağan- İvakan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004. s. 161

başlanmıştır. Antropoloji ve Etnoloji gibi bu bilimler, sosyolojiyle benzer misyonlara sahiptirler ve kendi aralarında dayanışmalı bir ilişki içindedirler. Baykan Sezer (2006: 55) için bu bilimlerin varoluş sebebi, dünya egemenliği çerçevesinde Batı'nın Batı-dışı toplumlarla ilişkisi nasıl olacaktır sorusunda gizlidir.

Böylelikle Baykan Sezer (2006: 54), sosyolojinin ve sosyolojiyle birlikte anıla gelen antropoloji ve etnolojinin varoluş koşullarını sorgulamakta ve bir anlamda, özellikle sosyolojiyle hesaplaşmaktadır (Şan, 2004: 188). Bu bilimlerin Batı ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla, Batı tarafından üretilen bilimler olduğunu belirten Baykan sezer, bu bilimlerin Batı etnosentrizmiyle toplumlara yaklaştığını, bu nedenle de diğer toplumlari kategorik ayrımlara tabi tuttuğunu ileri sürmektedir. Bu kategorik ayrımcılığın, Batı'nın yüce ve üstün bir değer olduğu ön kabulüyle kurulduğunu ifade etmektedir. Yüce ve üstün bir değer olarak Batı'nın karşısında ise, Batı'nın kendisi için ötekileştirdiği toplumlar; en masum ifadeyle sabit ve değişmez olan Doğu toplumları (Hentsch, 1991: 69), ama daha genel ve ağır bir yargıyla da az gelişmiş, ilkel, vahşi ve ehlileştirilecek olan Doğu toplumları vardır.

Bu yüzden Batı, ötekiyle ilişkisini, onları uygarlaştırmak ya da çağdaşlaştırmak esası üzerine kurmuştur. Çünkü Batı'ya göre, Batı toplumları evrensel tarih içerisinde *gelişme ve ilerlemenin* ya da *çağdaşlaşmanın* doruk noktasını temsil etmektedirler. Bu yüzden Batı dışı toplumlar için söz konusu kavramlar ulaşılması gereken ideallere karşılık gelmektedir. Batı dışı toplumların bu ideallere olan inancını sağlamlaştıran şey bilimin etkin söylemidir. Batının bu yöndeki inançlarını besleyen temel sebep ise, onun sosyoloji ve benzeri yeni enstrümanlarla, toplum olayları üzerinde etkili olabileceği ve onları istediği gibi yönlendirebileceği ön kabulüdür. Bu inanç aracılığıyla Batı'nın geldiği nokta ise aslında şudur: Toplum bilgisi aracılığıyla tarihe müdahale edebilir (Sezer, 2006: 60) anlayışıdır.

Baykan Sezer (2006: 139) sosyolojiyle ilgili tahlillerini sürdürürken, dikkatlerimizi sosyolojinin kavramsallaştırma düzeyine çeker. O'na göre Batı'nın dünya egemenliği sorunuyla direkt biçimde ilgili olan sosyolojinin kavramlarının da önemli bir bölümü, bu gerekçeden dolayı dünya egemenliği sorunuyla ilintilidir. Örneğin *ilkel toplumlar* ya da *kültür ve uygarlık* kuramları gerçek anlamlarını ancak Batı dünya egemenliği ile bağlantısı içinde bulacaktır. Bu bahsi daha anlaşılır kılmak için Baykan Sezer çağdaşlaşma kavramına müracaat eder. Baykan Sezer'e göre (2006: 157) Batı, Batı dışı toplumlarda egemenliğini yaygınlaştırmak ve sürdürmek için vazgeçilemez ve eleştirilemez hedefler koyar. Çağdaşlaşmak ve uygarlaşmak bu tür kavramlardır. Hiç kimse ya da hiçbir toplum çağdaş ya da uygar olmak noktasında bir direnç göster(e)mez. Ancak uygarlık ve çağdaşlığın ölçütlerinin Batı tarafından belirleniyor olması, gerçekte Batı'nın

bu kavramlar aracılığıyla kendi meşruiyetini temin ettiği gerçeğini de beraberinde getirmektedir.

Tıpkı bu duruma benzer şekilde; Batı dünya egemenliğiyle ilgili olan sosyoloji bir o kadar da Batı iç sorunlarıyla ilgili olduğundan, sosyolojinin diğer kavramlarının önemli bir kısmı da bu iç sorunların tanımlanmasıyla ilgili olmuştur. Örneğin Batılı sosyoloji kendi içindeki bölünmeyi açıklamak için *toplumsal tabakalaşma*'dan söz etmektedir. Baykan Sezer (2006: 140) bu iki dizi kavramsallaştırmanın değerlendirilmesi durumunda fark edilecek şeyin; Batı dünya egemenliğiyle ilgili olan kavramlarda önemli bir tartışmanın olmadığı, ama buna karşın Batı iç sorunlarıyla ilgili olan kavramlarda büyük bir tartışmanın varlığıdır. Baykan Sezer'e göre Batı'da ya da Batı etkisindeki diğer yerlerde sosyoloji akımları ikinci dizi kavramlar önünde takınılan tutumlarla belirlenmektedir. Sosyolojide bölünmeler ve ana tartışmalar önce bu alanda görülmektedir. Baykan Sezer (2006: 149) Batı sosyolojisinin sadece bu iki dizi kavram içinde anlaşılamayacağını, bu ikisiyle eş değerde üçüncü dizi başka kavramların da olduğunu ileri sürmektedir. Batı sosyolojisinin üçüncü dizi kavramlara gerek görmesinin sebebi ise, çeşitli ve değişik konuları açıklamaya çalışmasıdır. Baykan Sezer'e göre, ilk iki dizi kavram toplumsal statikle ve Batı sorunlarını Batı çıkarları içinde açıklamaya yönelik iken, üçüncü dizi kavramlar toplumsal dinamikle ve sorunların çözümünüyle ilgilidir.

Baykan Sezer (2006: 141) sosyolojik kavramların belirlenmesine ilişkin tespitlerini sürdürürken, şu önemli gerçeğin altını da çizer ve eleştirel perspektifini bilgilerimize sunar: Baykan Sezer'e göre, kavramların evrenselleştirilmesi, kavramlar bütün toplumları açıklamak için geçerli olsun inancından dolayıdır. Batı sosyolojisi bu kavramlar ve genelleştirmeler aracılığıyla sadece aynı kurumların değil, ayrıca bu kurumların Batı örneğine uygun bir biçimde bütün toplumlarda bulunduğu ön kabulünü savunmaktadır. Bu ön kabul de, sosyolojinin tarihe müdahale etme fikriyle koşuttur.

Tarihe müdahale edilebileceği fikri, zorunlu bir biçimde tarihi anlama ve açıklama sorumluluğunu getirmiştir. Bu sorumluluk ise tarih ve sosyoloji arasındaki ilişkinin niteliği problemini gündeme taşımıştır. Baykan Sezer (2006: 66-68) tarih ve sosyoloji ilişkisi üzerine düşüncelerini açıklarken, sosyolojinin ilgi alanı olan toplum ilişkilerinin tarihin bir ürünü olduğunu, bu nedenle de, aslında her iki bilimin aynı alanla ilgili olduklarını belirtmektedir. Baykan Sezer'e göre bir tür tarih bilinci olan sosyoloji, tarihin anlaşılması, bilinmesi ve tarihten gerekli derslerin çıkarılması çabasından başka bir şey değildir. Başka bir ifadeyle sosyoloji, tarih bilincinin ışığı altında günümüzü aydınlatmak ve geleceğe yön verebilme arzusu ve gayretidir.

Sosyolojide Yöntem Tartışmaları: Sosyolojiyi Tarihle Buluşturmak

Tarih ve sosyoloji ilişkisi üzerinde durunca, zorunlu olarak gelinecek yer, yöntem tartışmasıdır. Baykan Sezer de (2006: 69-74) bu ilişki bağlamında sosyolojinin yöntemine dair görüşlerini *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları* adlı kitabında ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. Sosyolojinin bir bilim dalı olarak özgün yerini belirleyen şey yöntemidir. Bir başka ifadeyle sosyolojide yöntem, bir yerde sosyolojinin kendisiyle eş anlamlıdır. Bu bilinçle hareket eden Baykan Sezer, klasik sosyolojinin mutlak nesnellik görüşüne katılmadığını, bilimsel yansızlığın hiçbir biçimde mümkün olamayacağını, aksine sosyolojik analizlerin her zaman *bakış açısıyla*, yani özellikle ilgili olduğu gibi görüşlerini konunun hemen başında açıklar.

“Başka bir anlatımla O, toplumsal olay, konu ve sorunlar üzerine araştırmacının (sosyologun) bir ön-bilgisi ve yargısının olması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak bu ön-bilgi ve yargı sayesinde uygun bir şekilde toplum sorunları incelenebilir ve onların özellikleri bulunmaya çalışılabilir, aksi halde araştırmacı, Sezer’in sosyoloji anlayışına göre, neyi, niçin aradığını bilmeyecektir. Demek ki pozitivistlerin ileri sürdüklerinin aksine herhangi bir toplumsal olay ve sorunu inceleyen araştırmacının ön-yargı/bilgi ve/veya değer yargılarından arınmaması gerekmektedir” (Kızılçelik, 2000: 69).

Baykan Sezer’in bu yaklaşımı, pozitivist geleneği ya da onun dar bir yorumunu (Kayalı, 2000: 147) sıkı sıkıya takip eden Türk sosyolojisi açısından da orijinaldir. Bilindiği gibi pozitivist gelenek sosyolojide yöntem problemini monist bir yaklaşımla çözmeye çalışır. Oysa Baykan Sezer (1993: 11) kendi yöntem yaklaşımını, farklı sosyoloji anlayışlarına bağlı olarak farklı sosyolojik yöntemlerin olabileceği temel ilkesiyle oluşturmaya çalışır. Baykan Sezer’in yöntem tartışmalarındaki bir diğer önemli ilkesi ise, doğru ve geçerli bir yöntem için, sosyoloji bilgilerinin toplumsal gerçeklikle uyumunu takip etmektir. Bu cümleden maksat şudur; bilindiği gibi Baykan Sezer, Batı’lı bir bilgi olan sosyolojinin Batı çıkarları doğrultusunda bilgi üretmeye eğilimli olduğuna inanır. Dolayısıyla böylesi yanlı bir tutum içinde olan sosyolojinin yöntem tartışmalarının da, bu yanlılık içinde şekilleneceği kesindir. Bu nedenle Türk sosyolojisi açısından yapılması lazım gelen şey doğru sorular doğrultusunda, hem sosyolojinin hem de onun yönteminin doğru biçimde belirlenmesine çalışmaktır (Sezer, 1993: 17).

Bu bağlamda bir yandan sosyolojinin bir bilim olarak bağımsızlığını koruduğuna inanan Baykan Sezer, diğer yandan da bu inancına rağmen Batı sosyolojisi ile Türk sosyolojisi arasında bir farkın oluştuğuna da inanır. Bu inancını temellendirirken toplumsal farklılıkları temel neden olarak öne sürer. Ayrıca Batı sosyolojisinin felsefe kaynaklı olmasına karşın, Türk sosyolojisinin tarihle irtibatlı olmasını, her iki sosyoloji arasındaki farklılığın nedenlerinden bir diğeri olarak anar (Sezer, 1993: 23). Baykan Sezer (1993: 25) bu farklılıkları fazlasıyla önemser. Çünkü sosyolojinin felsefe ile

yakınlaştırılması gerçekte sosyolojinin Batı düşüncesine bağımlı kılınmasına yol açar. Oysa Baykan Sezer, Türk sosyolojisi olarak kendi benliğimizi ve kişiliğimizi belirleyebilmek için bize bu alanda büyük imkânlar sağlayacak olan Türk tarihine yönelmenin daha önemli olduğunu düşünür.

Türk sosyolojisinin Türk tarihiyle zorunlu bir biçimde irtibatlı olması gerektiğini ileri süren Baykan Sezer, Batı sosyolojisinin gelişim çizgisini takip ederek başka eleştirel yaklaşımlar da geliştirir. Örneğin Baykan Sezer'e göre (1993: 32) Batı felsefesinden doğan Batı sosyolojisi, zaman içerisinde felsefeyle olan bağıını koparma yoluna gitmiştir. Çünkü felsefe tartışmalı bir alan iken, sosyoloji kendisini fizik ya da doğa bilimlerine benzer bir biçimde tartışılması mümkün olmayan bilgilerle donatmak istemiştir. Sosyolojinin bu talebini haklı bulmakla beraber, Baykan Sezer sosyolojinin bu talebi doğrultusunda davranış örüntüleri geliştirmediğini düşünmektedir. Baykan Sezer'e göre (1993: 33), "sosyoloji girişimlerinde aksi yönü seçmiştir. Bulgularının tartışmazlığı ile doğa bilimleri düzeyine eriştiğini kanıtlamak yerine doğa bilimi benzeri bir bilim olduğunu söyleyerek öğreti ve önerilerinin tartışılmamasını istemektedir. Sosyoloji bu yüzden kendi üzerinde en çok konuşan ve kendi kendisini konu alan bir bilim olmuştur." Baykan Sezer'e göre sosyolojinin kendini mutlak bir biçimde evrenselleştirmesinin, Batı uygarlığının kendini evrensel tek hakikat olarak sunmasıyla doğrudan bir irtibatı vardır.

Baykan Sezer (1993: 34-36) Hristiyanlık düşüncesinin kendini sunuş biçimiyle benzeştirdiği bu tutumu eleştirirken, aynı zamanda sosyolojinin evrensellik iddialarını dayandırdığı uygulamalı yöntemi de eleştirir. Uygulamalı bilimlerde deneyin gerekli olduğunu vurgulayan Baykan Sezer, bunun sosyoloji için mümkün olmadığını altını çizer. Çünkü Baykan Sezer'e (1993: 82-83) göre toplum laboratuvar koşullarında ele alınabilecek bir olgu olmadığı gibi, toplumsal olaylarda fizik yasalarda olduğu gibi, katı bir determinizm içerisinde, yani mekanik bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşmezler. Bu sebeple Baykan Sezer sosyolojik yöntemin temel referansının tarih olması gerektiği tezine bir kez daha döner. Tarih sosyolojik bilgi için en önemli kaynaklardan biridir, o nedenle de tarihsel veriler titizlikle ele alınmalıdır. Baykan Sezer'e göre sosyoloji yalnızca değerlendirme aşamasında değil, araştırma aşamasında da tarihle sıkı ve doğru bir ilişki kurmak zorundadır. Ancak Baykan Sezer'e göre tarih sadece Batı tarihinden ibaret bir şey değildir, bütün toplumların kendi özgün tarihleri vardır. Dolayısıyla Baykan Sezer'e (1993: 107) göre toplumların ayrı bir tarih izlediğini bilmek, toplumların ayrı yasalara, ayrı bir gelişme çizgisine ve ayrı bir kadere sahip olduklarını savunmak önemli bir bilgidir. Sosyoloji de tarihle irtibat kurarken bu farklılıkları gözetmek zorundadır.

Türk Toplumunu ve Türk Sosyolojisi

Baykan Sezer'in Batı sosyolojisine olan ilgisinin temel nedeni, sosyolojinin kendisinin Batı kökenli bir bilim olmasıdır. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Baykan Sezer için asıl araştırma ve tartışma alanı bizzat Türk toplumu ve Türk toplumunun bilgisi peşinde olan Türk sosyolojisidir. Kendi sosyolojik çalışmalarını Kemal Tahir'e³ bağlayan ve zaman zaman eleştirse de Türk toplum yapısının özgünlüğünü Marksizm'den kaynaklanan bir yaklaşımla anlatmaya çalışan (Kayalı, 2000: 160, 171) Baykan Sezer'in sosyolojiyi kendi içinde Batı ya da Türk sosyolojisi şeklinde bir ayrıma tabi tutmasının temel nedeni, toplumların yekdiğerinden farklı tarihsel ve toplumsal dinamiklere sahip olmalarıdır. Bir başka ifadeyle, Baykan Sezer için belli bir orijini baz alarak bütün toplumları kapsayacak açıklama modelleri üretmek mümkün değildir. Batı orijinli sosyolojinin Türk toplumunu doğru ve yeterli bir şekilde açıklayamayacağı inancı, Türk toplumu orijinine yaslanarak bilgi üretecek bir sosyolojiye ihtiyaç olduğu inancını yaygınlaştırmıştır. İşte, Baykan Sezer sosyolojisinin temel tezleri bu inanç üzerinde şekillenir.

Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan toplumsal gelişmeler, bir yandan sosyoloji biliminin üretilmesi için itici bir güç oluştururken, diğer yandan da farklı toplumları etkilemek gibi bir dinamiğe sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan toplumsal gelişmelerden etkilenen toplumların başında gelir. İmparatorluğun gerileme dönemini yaşaması, bu etkiye bilerek ya da bilmeyerek daha açık hale gelmesine sebep olmuştur. İmparatorluğun kurtuluşu için reçeteler arayan Osmanlı aydınları arasında Batılılaşma yanlısı bir grup oluşmuştur. Önceleri salt teknik, ekonomik, askeri ve siyasi alanlardaki işbirliğini hedefleyen Batılılaşma akımı, kısa bir süre sonra Batılılar gibi düşünme ve yaşama idealiyle vücut bulmaya başlamıştır. İmparatorluğun kurtuluşunu Batılılar gibi düşünebilme ve yaşayabilme şartına bağlayan Batılılaşma yanlıları, bu ideal doğrultusunda Batılı yaşam biçimini olduğu kadar, Batı düşüncesini de ithal etmeye başlamışlardır. Sosyolojinin ülkemizdeki ilk bilinirliği bu süreç içerisinde olmuştur (Kızılçelik, 2000: 91). Bu da şu anlama gelmektedir; sosyoloji neredeyse hiçbir gecikmeye uğramadan, eş zamanlı olarak ülkemizde izlenme olanağı bulmuş bir bilimdir.

Batılılaşma ideali ve hedefleri paralelinde var olan sosyoloji, baştan itibaren Batılı sosyolojiye sadık kalmıştır. Ülkemizdeki sosyoloji geleneği, Batılı sosyolojiyi ya bütünüyle aktararak ya da kısmen uyarlayarak yaşatma yolunu seçmiştir. Bu tercih neredeyse kesin bir hükme bağlanmış gibidir. Öyle ki, ülkemizdeki sosyoloji geleneği, kendisinden önce yapılmış bütün

³ Kemal Tahir ile Baykan Sezer ilişkisi için bkz. Ertan Eğribel, "Kemal Tahir-Baykan Sezer İlişkisi Üzerine: 1960'ların Geç Tartışmacısı Baykan Sezer", *Baykan Sezer'e Armağan-Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004

çalışmaları inkâr ve mahkûm etmiştir. Böylece sosyolojimizin Türk düşünce geleneği ile ilişki kurması engellenmiş, Batı'daki sosyolojik gelişmeleri izlemekten başka şansı kalmamıştır. Bu tavrıyla kendini Batılı sosyolojik bilgi karşısında kayıtlayan sosyolojimiz, kendi meşruiyetini temin etmek maksadıyla, bir yandan Batı'nın üstünlüğünü kayıtsız şartsız kabul etme yolunu tercih etmiş, diğer yandan da Türkiye'nin kurtuluşu için Batılılaşmanın şart olduğunu savunmaya koşulmuştur. Kısacası sosyoloji ülkemizde var olduğu günden bu yana, Batı düşüncesinin ulaştığı yeni çözüm ve sonuçları tanıtmak ve Batı'nın, Batı düşüncesinin üstünlüğünü savunmak gibi bir misyona sahip olmuştur (Sezer, 1988: 8).

Baykan Sezer (1988: 10) sosyolojinin Türkiye'deki tarihi tecrübesini böylece ortaya koyduktan sonra, Türk sosyolojisinin ana sorununu, Batı sosyolojisi ile ilişkilerini belirleyebilmek ve Türk toplumunun ve gerçeklerinin aydınlanmasında oynayabileceği rolün ne olacağını saptamak şeklinde belirliyor. Baykan Sezer (1988: 9-10) bu durumda da Türk sosyolojisinin önünde birkaç yolun belirdiğini ileri sürüyor. Bu yollardan birincisi, Batı sosyolojisinin getirdiği tanım ve açıklamaları evrensel kabul edip, Türkiye gerçeklerini Batılı kuramlarla açıklamaya çalışmaktır. İkinci yol ise sosyolojinin sadece yöntemini ve genel kuramlarını evrensel sayıp, Türkiye'yi kendi özelinde açıklamayı denemektir. Bu ikinci yol içinde yeni kuramlar geliştirmeye gerek kalmayacaktır. Çünkü Batı sosyolojisinin rehberliği bu ikinci kuramda da devam etmektedir. Oysa Baykan Sezer üçüncü bir yolun imkânı üzerinde durmaktadır. Üçüncü yol, Türkiye'nin kendine özgü bir toplum olduğu, bu yüzden yeni ve özel bir yöntem ve açıklama modeli gerektirdiği anlayışını içerir.

Baykan Sezer Türk sosyolojisinin önünde beliren bu üç alternatiften, üçüncüsünün Türk toplumu gerçeğini anlamaya, açıklamaya ve sorunlarına yardımcı olmaya daha müsait olduğunu düşünür. Sosyolojik anlayışını Türk toplumunun Batı toplumlarından farklı olduğu düşüncesi üzerine inşa eden Baykan Sezer, öncelikli olarak bu önermesini doğrulamaya çalışır. Yani Türk toplumu ile Batı toplumları arasındaki farklılıkların neler olduğunu belirlemeye çalışır. Bunun için de öncelikli olarak Batılı sosyolojinin Batılı toplumları nasıl tanımladığını anlamaya gayret eder. Batılı sosyoloji, toplumların sınır ve özelliklerini ortaya koyarken kimi toplum modelleri geliştirmiştir. Batılı sosyolojinin toplum modelleri aracılığıyla yapmak istediği, bir yandan toplumlar arasındaki farklılıkların değişkenlerini tespit etmek, diğer yandan ise toplumların gelişme yasalarını saptamaya çalışmaktır.

Bu yönde geliştirilmiş iki önemli yaklaşımdan biri, toplumların gelişme dinamiklerini düşünceye bağlayan A. Comte'un ileri sürdüğü görüşken, diğeri ise bu değişkenin maddi/ekonomik ilişkiler olduğunu ileri süren Marksist görüştür. Hangi görüş esas alınırsa alınsın bu modeller Batılı toplumların gelişme seyri esas kabul edilerek düzenlenmiştir. Yani ister

toplumsal gelişme dinamiği olarak düşünceyi kabul edip, toplumları teolojik, metafizik ve pozitif aşamalarda ilerleyen süreçler olarak değerlendirsin, ya da ekonomik ilişkileri esas kabul edip, toplumları köleci, feodal ve kapitalist endüstriyel süreçler olarak görsün, bu görüşler Batı toplumlarının gelişme seyri merkeze alınarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla Batılı sosyoloji Batılı toplumları bu aşamalardan geçen ve bugün pozitif düşüncenin hâkim olduğu gelişmiş, modern endüstri toplumları olarak tanımlar. Bu süreçten geçmemiş ya da bu süreci tamamlayamamış toplumlar ise ilkel, azgelişmiş, feodal, teolojik ve modern öncesi toplumlardır (Sezer, 1988: 37).

Baykan Sezer'e göre (1988: 25) Batılı sosyoloji, geliştirdiği toplum modellerini, bütün toplumları kapsayan evrensel süreçler olarak değerlendirmiştir. Toplum modelleri aracılığıyla tarihin gelişim seyrini de belirleyen Batı, bu modeller kapsamına girmeyen toplumları tarih dışı saymış olmaktadır. Tarih dışı kalmak endişesini bertaraf etmek düşüncesiyle olsa gerek, Türk sosyolojisi de baştan beri, söz konusu toplum modelleri çerçevesinde Türk toplumunu açıklama gayreti içinde olmuştur. Çünkü Türk sosyolojisiyle Batılılaşma ideolojisi arasında her zaman bir koşutluk olmuştur. Öyle ki Türk sosyolojisi Osmanlı'dan bu yana Türk toplumunun siyasal ve toplumsal özelliklerini, Batılı ülkelerin çıkarları doğrultusunda ve Batıcılığa çerçevesinde yeniden yapılandırma hedefi içinde olmuştur (Kaçmazoğlu, 2003: 12). Batılılaşma ideolojisi Batıyı, bütün toplumların ortak amaçlarının gerçekleşeceği, geleceğin insanlığı kurabilecek güç olarak gördüğünden olsa gerek, Batı uygarlığına dâhil olmayı, başka bir ifadeyle çağdaş olmayı en büyük ideali olarak belirlemiştir (Sezer, 1988: 40). Ancak Türk sosyolojisinin Batılılaşma ideolojisi paralelinde gerçekleştirdiği bu gayret, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Zira Batılı toplumlarla aynı zihniyet çizgisinde ilerlemeyen ve üretim ilişkileri itibarıyla Batılı toplumlara benzemeyen Türk toplumunu, Batılı toplum modelleriyle açıklamak kendi içinde bir yoğun çelişkiyi beraberinde getirmiştir.

Bilindiği gibi Batı gelişme çizgisini belirleyen başlıca aşamalar kölelik, feodalizm ve kapitalizm olarak ortaya konmuştur. Ekonomik anlamda söz konusu aşamalardan geçen Batı, düşünsel anlamda da pozitif, rasyonel ve laik bir gelişim çizgisi içinde olmuştur. Siyasal anlamda ise parlamenter demokrasiyi ve ulus devleti kurmuştur. Dolayısıyla bugünkü Batı uygarlığı seviyesine ulaşmak isteyen her toplum, kendini her anlamda buralara taşımak zorundadır. Ülkemizde bunu gerçekleştirebilmenin ilk ve en kolay yolu olarak, geçmişle olan bağların inkâr edilmesi tercih edilmiştir. Ancak yeni durumu sadece inkâr yoluyla kurmanın mümkün olmadığını fark etmek çok zaman almamıştır. Onun için de, yeni durumun inşa edilmesinde ikna edici verilere ihtiyaç vardır. Bunu kolaylaştıracak en önemli veri ise, Türk toplumunun tarihsel arka planının Batı toplumlarınınkiyle benzerlik gösterdiği yönündeki iddia olacaktır. Bu yüzden Türkiye'deki sosyal

bilimlerin temel ilgisi böylesi bir benzerliğin gerçekte olup olmadığı üzerine odaklanmıştır.

Tartışma Osmanlı toplumunun feodal bir toplum olduğu iddiası etrafında şekillenmiştir. Özellikle 1960'lı ve 70'lı yıllarda sürdürülen bu tartışmalara göre (Kayalı, 2000: 153) mademki Batı, kapitalist/endüstri toplumuna feodal aşamadan geçerek gelmiştir, o zaman uygar Batı seviyesine ulaşacak Türk toplumu da, ancak Batı tecrübesinin aynısını yaşayarak, yani feodal süreçten geçerek gelecektir/gelmelidir. Osmanlı'nın feodal bir toplum olduğu iddiasının temel sebebi budur. Ancak konu bu iddiayla son bulmaz, aksine Osmanlı'nın feodal bir toplum olmadığı karşı iddiasıyla aksi seda bulur. Osmanlı toplumunun Batı toplumlarından farklı olduğu, dolayısıyla Osmanlı'nın hiçbir zaman feodal bir toplum modeli arz etmediği tezi, yeni bir tezle sürdürülmeye çalışılır. O da, Osmanlı'nın üretim ilişkileri itibarıyla feodal olmadığı, ama Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) içinde değerlendirilebileceği iddiasıdır.⁴

Baykan Sezer'in (1988: 77) bu tartışmalara yaklaşımı nettir. O Türk toplum yapısının ne feodal ne de ATÜT olduğu iddialarını kabul eder. O'na göre Türk toplumu hiçbir zaman feodal olmadığı gibi, Batı gelişme modeline göre düşünülmüş ATÜT tarzı bir toplum modeli de değildir. Osmanlı'nın niçin feodal olarak değerlendirilemeyeceği sorusunu cevaplarırken Baykan Sezer (1988: 51-52) şu görüşleri ileri sürer: Roma İmparatorluğu içinde gelişen koşulların bir kokuşması olan feodalizm, Batı'nın kendi dışındaki toplumlarla olan çekişme ve çatışmasında aldığı özel bir biçimdir. Dolayısıyla özel koşulların ürünü olan feodalizmi, bu koşullardan soyutlayıp bütün toplumlara, hatta bütün Batı'ya bile yaygınlaştırmak mümkün değildir. Feodalizm, belli bir bölge ve dönemde görülmüş tarihi bir olgudur. Baykan Sezer'e göre Osmanlı İmparatorluğunu feodal olarak nitelemek tarihi olaylara -örneğin feodalizmin kölelikten bir sonraki gelişim aşaması olması ve Osmanlı'nın hiçbir zaman köleci bir toplumun varisi olmadığı gerçeğinetters düşüğü gibi, hem feodalizm ve hem de Osmanlı İmparatorluğunun kendilerine özgü niteliklerinin gözden uzak tutulmasına yol açmaktadır.

Baykan Sezer (1988: 55-58), feodalizm kavramının kullanılmasına benzer biçimde, bütün toplumların kendine özgü ayrı özellerlerini göz ardı edip, bütün Batı dışı toplumları aynı etiket altında ele alınmasına sebep olan ATÜT'ten bir yarar umulamayacağını ileri sürüyor ve bu gerekçeden dolayı ATÜT modeline de karşı çıkıyor. Bilindiği üzere, ATÜT kavramını geliştiren ve Doğu toplumları üzerine Batı'da bilinenleri bu kavram içinde

⁴ Osmanlı toplumunun merkezi feodal bir özellik taşıdığına ilişkin örnek bir metin için bkz. Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, 1968 ve Asya Tipi Üretim Tarzı için yürütülen tartışmalar için bkz. Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Köz Yayınları, İstanbul, 1971. ve yine bkz. Sencer Divitçioğlu, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003. Tartışmalara nispeten daha geç dahil olan Baykan Sezer'in çalışması için bkz. Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979.

sistemleştirme çabalarına girişen Karl Marks olmuştur. Marks, ATÜT'ü özel mülkiyetin yokluğu ve başta sulama işleri olmak üzere büyük kamu işlerini düzenleyen bu bürokratik kast aracılığıyla bütün üretimi denetleyen ve ürünün büyük bir bölümüne el koyan güçlü bir merkezi Devlet ile tanımlamaktadır.

Baykan Sezer (1988: 57), ATÜT modeliyle elde edilen bilgilerin Doğu toplumlarının sorunlarıyla ilgili gerekli ve yeterli çözüm imkanlarını içermediğini düşünmektedir. Baykan Sezer'e göre (1988: 59) feodal ya da yarı feodal yargısıyla genelde Doğu toplumları, özelde ise Türk toplumu Batı'nın üstünlüğünü kabule zorlanırken, ATÜT ile kendi özel kimliğini kazanması bir yana, gelişme çizgisinden daha gerilere itilmektedir. Böylece, Doğu toplumları feodal ya da yarı feodal olmak bir yana daha kölelik çizgisine dahi ulaşamamış, tarihin karanlıklarına saplanmış kalmış gösterilmektedir. Oysa Baykan Sezer Doğu toplumlarının sanıldığı gibi hep durağan olmadığını, aksine Doğu-Batı ilişkilerine bağlı olarak daima belli bir gelişme çizgisinin içinde bulunduğunu iddia ediyor.

Baykan Sezer'in (1988: 60) ATÜT konusundaki itirazlarından biri de şudur; ATÜT modeline başvuranların bu model vasıtasıyla kendini tanımak ya da tanımlamaya çalışmaktan çok, yalnızca Batı'dan ayırmak için kullanılabilir bir araç olarak değerlendirmeleri olmuştur. İronik olan, kendini Batı'dan ayırmak endişesi taşıyanların, bu işi yine Batı'nın üretimi olan kavramlarla yapmaya çalışmalarıdır. Dolayısıyla hem kavramın serüveni hem de kullanıma biçimleri, kavramın Doğu toplumlarını anlama ve anlamlandırma sürecinde yeterli bir misyon edinemediğini göstermektedir.

Aslında söz konusu olan kavramlar ve bu kavramlar etrafında oluşturulan tartışmalar Türk sosyolojisinin problem alanlarını işaret etmiş olmaktadır. Baykan Sezer (1988: 63) Türk toplumu gerçeğini, Batı ihtiyaçları için yine Batılılar tarafından üretilmiş soyut kavramlarla değerlendirmenin doğru olmayacağı kanaatindedir. Baykan Sezer'e göre yapılması lazım gelen Türk gerçeğinden yola çıkarak yeni kavramlar ihdas etmektir. Bu doğrultuda yapılacak ya da yapılması lazım gelen en önemli şey ise Türk toplum tarihine eğilmektir.

Tarih konusunda çok ciddi bir dikkate sahip olan Baykan Sezer (1988: 119), Türk tarihiyle ilgili çalışmalarını açıklamadan önce Batı'nın tarih algısını doğru tanımlamak gerektiğini ifade ediyor. Baykan Sezer'e göre Batı, tarih çalışmalarıyla dünya tarihini yekpare bir bütün olarak ele alıp, anlama ve açıklamalarını tamamıyla homojen varsaydığı bu bütün üzerinden yürütüyor. Batının dünya tarihini ilk, Orta ve Yeni Çağ olarak tasniflemesinin ve bütün toplumları bu tasnifleme üzerinden yürütmesinin doğru olmadığını belirten Baykan Sezer, bu aşamaların aynıyla diğer toplumlarda, örneğin Doğu toplumlarında olmadığını düşünüyor. Ama illa yekpare bir dünya tarihinden bahsedilecekse, Baykan Sezer'e göre bu salt Batı'nın etkin olduğu bir tarih algısı üzerinden değil, Batı'nın ve Doğu'nun, yani her ikisinin birlikte etkin olduğu bir tarih algısı üzerinden ele almak

gerektiğini ileri sürüyor. Çünkü Baykan Sezer'e göre dünya tarihi dönemleştirmelerini Doğu-Batı ilişkileri içinde ele almakta büyük yarar vardır. Baykan Sezer Türk tarihini de bu açıdan ele almakta fayda olduğunu düşünüyor.

Baykan Sezer (1988: 120) Türk tarihini iki önemli değişiklik üzerinden irdelemenin isabetli olduğunu düşünüyor. Bunlar ise Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın Batıcılılaşması olaylarıdır. Her iki olayında Türk tarihinde önemli bir yeri bulunduğunu belirten Baykan Sezer, Anadolu'nun Türkleşmesi hadisesiyle Türklerin bir uygarlık çevresinden bir başka uygarlık çevresine geçtiğini, Türklerin bu uygarlık değişimi vasıtasıyla kimliklerini değil sadece yurtlarını değiştirdiklerinin altını çiziyor. Osmanlı'nın Batıcılılaşması olayında ise Türklerin yurt değiştirmeden kimliklerini değiştirdiklerini belirtiyor. Osmanlı Batılılaşmasıyla başlayan sürecinde nihayetinde bir uygarlık değişimi olduğunun altını çizen Baykan Sezer, bu iki önemli değişiklik kadar, Türk tarihinde eş değer başka olay olmadığını ifade ediyor. Ancak Türk tarihini bir bütün olarak anlamak için bu iki önemli olayın yanı sıra, Orta Asya Türk Uygarlığı'nın, Osmanlılığın ve Günümüz Türkiye'sinin de bilinmesi lazım geldiğinin altını çiziyor.

Günümüz Türkiye'sinin toplumsal yapısını anlama gayreti içerisinde olan Türk sosyolojisi, elbette genel Türk tarihiyle irtibatlı olmak zorundadır. Ancak bugünün, uzak geçmişe oranla yakın tarihten daha çok miras edinmesi, yakın tarihe olan ilginin de daha çok olmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla Türk sosyolojisinin ilgisinin büyük bir bölümü yakın tarihle alakalı olmak durumundadır. Bu durumda olağan bir biçimde Osmanlı'nın son dönemleri ve Batılılaşma meselesi Türk sosyolojisinin esas inceleme alanını oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve hedefleri de göz önünde bulundurulduğunda, Batılılaşma meselesi, sosyoloji açısından daha da önem kazanmış olmaktadır. Çünkü son dönem Türk toplumunun toplumsal sorunlarının odağında Batılılaşma problemi yatmaktadır. Öyle ki Osmanlıyla başlayan Batılılaşma problemi bugün bile bütün yoğunluğu ile toplumsal sorunların merkezinde yer almaya devam etmektedir.

Redd-i Miras ve Batılılaşma

Osmanlı Batılılaşması sonuçlanmamış bir arayış iken, Cumhuriyet Batılılaşması somut neticeleri olan bir kabuldür. Osmanlı, Batıyı kendi sorunlarına yardımcı olacak yeni bir kaynak olarak değerlendirmeye çalışırken, kendi kurucu paradigmasından büsbütün kopmayı düşünmemiş, düşünmüş olsa dahi bütünüyle bu paradigmadan kopmayı becerememiştir. Çünkü "Osmanlı Batılılaşması, Batı'yı hayranlıkla değil, zorunluluk nedeniyle tercih etmiştir" (Ortaylı, 2002: 24). Bu yüzden Kemal Karpat Osmanlı modernleşmesini dış askeri baskının, emperyalizmin ve açık sömürünün bir ürünü olarak değerlendiriyor (Karpat, 2002: 83). Buna karşılık cumhuriyet Batılılaşması Batıyı ve Batılı paradigmayı, kendi paradigmasının yerine geçirmeyi tercih etmiştir. Cumhuriyet

Batılılaşmasında, Osmanlı Batılılaşmasında olduğu gibi ikili bir görüntü yoktur. Yani Cumhuriyet Batılılaşmasında, Batı yeni bir varoluş biçimi olarak tercih edilmişken, diğer yandan geçmişin bu yeni tercihle birlikte var olmasına müsaade edilmemiştir. Cumhuriyet Batılılaşmasında Batılılaşma tercihi karşısında bulunan her ne varsa inkâr edilmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki; Cumhuriyet Batılılaşması, bir anlamda, Osmanlının inkârı üzerine inşa edilmiştir.

Baykan Sezer (1988: 121) de Cumhuriyet Batılılaşmasının bu inkâr üzerine kurulduğunu kabul eder. Baykan Sezer Cumhuriyetin ideolojisiyle tarihimizde farklı bir yeri olduğunu ifade ediyor. Cumhuriyete bu farklı yeri temin eden şey, Cumhuriyetin çok uluslu ümmet yapısına sahip bir Orta Çağ kalıntısı imparatorluktan çağın gereklerine uyan ulusal bir devlete geçmiş olmasıdır. Baykan Sezer Osmanlıyı inkâr politikaları üzerine kendini inşa etmeye çalışan Cumhuriyetin, ihtiyaçları doğrultusunda yeni tarih tezleri geliştirdiğini ifade ediyor. Yine aynı doğrultuda sosyolojiden de faydalanan Cumhuriyet ideolojisi, özellikle Ziya Gökalp'in kültür ve uygarlık kuramı aracılığıyla, bir yandan Osmanlılığın inkar edilebileceğini ama diğer yandan da Osmanlılığın inkarına rağmen, Cumhuriyetle Orta Asya Türklüğü arasında bir sürekliliğin nasıl mümkün olabileceğinin yollarını bulmuştur (Sezer, 1988: 122). Yani bir yandan Osmanlı'yı ret etmiştir, ama diğer yandan da tarihsel sürekliliğin imkânını kollamıştır.

Ziya Gökalp'in kültür ve uygarlık kuramını, Batılı yazarlarca Batı'nın çıkarlarını desteklemek amacıyla geliştirilen bir kuram olarak değerlendiren Baykan Sezer (1988: 123) Gökalp'in bu kuram bağlamında Osmanlıya bakışını şöyle değerlendiriyor: "Gökalp'e göre uygarlık teknik bilgi ve ilerlemelerin toplamıdır ve uluslar arası bir nitelik taşımamaktadır. Uluslar arası niteliği nedeniyle ulusların kimliklerini zedelemeyen çeşitli yollarla bir toplumdaki diğer topluma geçebilmektedir. Bu durumda Osmanlılık da bir uygarlıktı dediğimiz anda sorun kendiliğinden çözümlenmektedir. Gökalp'e göre Osmanlılık, üstelik aşılmış ve daha da ötesi yabancı kökenli bir uygarlıktır. Bizans'ın İslami biçiminden başka bir şey değildir. Kimliğimizin belirlenmesinde hiçbir görevi bulunmadığı gibi Bizans-Rum kaynaklı olması nedeniyle korumamız, saklamamız için de bir gerek yoktur. Yine aynı sosyoloğumuza göre zaten Doğu uygarlığı da Doğu Roma uygarlığından başka bir şey değildir. Sonuç olarak Bizans mı Hıristiyanlaşmış Doğu uygarlığı, yoksa Osmanlılık mı Bizans'ın İslami biçimi pek anlaşılabilir değildir. Görüldüğü gibi aynı kurama göre günümüzde aralarında bir seçim yapmak zorunda olduğumuz bütün uygarlıkların kaynağı Roma ya da Batı olmaktadır. Bu durumda her ikisi de Batı kaynaklı olan bir uygarlıktan çıkıp bir başka uygarlığa katılmamızda herhangi bir sakınca bulunmayacaktır. Öte yandan uygarlıkların uluslar arası niteliği de bizim Batılılaşmamızda karşılaşacağımız güçlükleri kendiliğinden ortadan kaldırmaktadır."

Baykan Sezer (1988: 124) Osmanlılığı inkâr ederek özel bir kimlik edinme çabalarını, kendi tarihimiz içinde kendi benliğimizi kazanmak için

değil, aksine kendi dışımızda bir uygarlık olan Batı uygarlığına katılmak için olduğunun altını çiziyor. Bütün bu inkâr politikalarına rağmen Baykan Sezer, Osmanlı'yı Türk tarihinin en önemli dönemeçlerinden biri olarak değerlendiriyor. Baykan Sezer'e göre Osmanlılığı gözden uzak tutmak, Anadolu'nun Türkleşmesi meselesini ve sonraki birçok tarihsel olayı anlamayı güçleştirmek demektir. Özellikle bugünkü Türk tarihini ve Türk modernleşmesini anlamak için Osmanlı gerçeğinin kabul edilmesi gerekir. Çünkü Osmanlı Batılılaşmasını anlamak, Cumhuriyet Batılılaşmasını anlamada da önemli ipuçları verecektir.

Baykan Sezer'in (1988: 141) ifadesiyle Osmanlı Batılılaşması, Türk tarihinin en önemli sorunlarından birine karşılık gelmektedir. Onun içindir ki Batılılaşma problemi, yaklaşık iki yüz yıllık tartışma gündeminin ana eksenini oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Batılılaşma, Osmanlı İmparatorluğunun sorunlarına çözüm bulabilmek amacıyla, teknik ve bilimsel anlamda gelişmiş Batı'yı örnek almak olarak ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde Batılılaşma kültürel boyutlarıyla da tezahür etmeye başlamıştır. Ancak Batılılaşma siyaseti Osmanlı İmparatorluğu içerisinde, hiçbir zaman imparatorluğun tek hedefi olarak belirlenmemiştir. Bu durum İmparatorluk içerisinde ikili bir kültür siyasetinin oluşmasına sebep olmuştur. Ancak Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, bu ikili kültürel durum, en azından devlet tercihi olarak teke indirilmiştir. Cumhuriyetle birlikte Batılılaşma, artık devletin tek siyaseti, tek ülküsü ve hâkim ideolojisi olmaya başlamıştır. Belki de bu yüzden, ilk kez, Batılılaşma gerçek anlamda Cumhuriyetle mümkün olabilmıştır (Sezer, 1988: 146). Cumhuriyet günümüz uygarlığını temsil eden Batı uygarlığı paralelinde bir toplum kurmak hedefiyle yola çıkmıştır. Bu doğrultuda da toplumun her düzeyinde yeni düzenlemelere gitmiştir.

Sonuç itibarıyla Baykan Sezer hem Osmanlı Batılılaşmasına hem de Cumhuriyet Batılılaşmasına eleştirel yaklaşır. Hatta Batılılaşmanın Osmanlı'dan bu yana Türk toplumunu sürekli geriye götürdüğü saptamasında bulunmuştur (Kaçmazoğlu, 2004: 161) Baykan Sezer'in (1988: 83) Batılılaşma sorununa karşı geliştirdiği bu eleştirel tutumun birinci sebebi, Batılılaşma taleplerinin Türk toplumunun kendi iç gelişme ve çelişkilerinin doğal bir sonucu olmamasıdır. İkinci sebep ise, Sezer'e göre (1988: 189) tıpkı Osmanlı Batılılaşmasının baştan beri Batı çıkarlarına hizmet etmesi ve Doğu'da Batı çıkarlarının sözcülüğünü yapması gibi, Cumhuriyet Batılılaşması da bu doğrultuda bir misyon yüklenmiştir. Bu nedenle de Osmanlıdan Cumhuriyete Batılılaşmayı başarısız bir deneyim olarak değerlendirir.

SONUÇ

Artık bir asrı geçmiş ömrüyle Türk sosyolojisi, belli bir birikime sahip olmuştur. Bu birikim bütün eksiklerine ve yanlışlarına rağmen değerli kabul edilmelidir. Dolayısıyla Türk sosyolojisi üzerine düşünmek, onu yenileyerek inşa etmek için önemli bir çabadır. Türk sosyolojisi adına ortaya konmuş her

çaba gibi, Baykan Sezer'in üretimleri de dikkatle değerlendirilmeli ve Türk sosyolojisi için karşılık geldiği anlam iyi bir biçimde tespit edilmelidir.

Baykan Sezer Türk sosyolojisi için son derece özgün bir isim olarak anılmalıdır. Çünkü Türk sosyolojisi baştan itibaren Batı'dan ithal ettiği sosyolojiye mutlak bir sadakat sergilemiş, onu Batılı içeriğiyle ya olduğu gibi aktarmış ya da kısmi uyarlamalarla Türk toplumuna intibakını temin etme yoluna gitmiştir. Oysa Baykan Sezer, Batı toplumlarının sorunlarını tespit ve çözüm maksadıyla Batıda üretilmiş olan sosyolojinin, Türk toplumunu anlamaya ve sorunlarını çözmeye yetmeyeceği gerekçesiyle bu iki yaklaşımın dışında bir tavır geliştirmiştir. Baykan Sezer'e göre Türk toplumunu anlayacak ve sorunlarını çözmeye yardımcı olabilecek sosyoloji, Türk toplumu gerçeklerinden hareket eden Türk sosyolojisi olacaktır.

Sosyoloji de dâhil bütün meselelere Doğu-Batı ikilemi içerisinden bakan Baykan Sezer, Doğulu bir toplum olan Türkiye'nin sorunlarını Batılı bir bakış açısıyla analiz edilemeyeceği kabulüne yaslanarak, yerli bir sosyolojiden yana olmuştur. Bu maksatla bir yandan Batı sosyolojisini eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutan Baykan Sezer, diğer yandan da Türk sosyolojisinin, Batı sosyolojisi karşısındaki ayırıcı niteliklerini belirlemeye çalışmıştır. Bu doğrultu da tarihle sosyoloji arasında sıkı bir irtibat kurmuş, Türk sosyolojisinin tarihe (Türk tarihine) yaslanmasını bir zorunluluk olarak tespit etmiştir.

Baykan Sezer tarihle kurduğu bu irtibat dolayısıyla Türk toplumunu kendi öz oluşumu içinde anlamaya çalışmıştır. Batılılaşma macerasının Türk toplumunu etkileme biçimine eleştirel bir bakış geliştirmekle ve bunu kısmen epistemolojik olarak temellendirmekle, daha doğru bir bilgiye ulaşmanın önemine dikkatleri çekmiştir. Çünkü doğru bilgi, doğru analizlerin ve pratiklerin, dolayısıyla doğru siyasetin ilk şartıdır. Bilindiği gibi Baykan Sezer, sosyolojinin uygulama alanı olarak siyaseti görür. Dolayısıyla Türk toplumunun geleceğini tayin edecek siyasetin, doğru tarihsel ve sosyolojik bir bilgi gerektirmesi normaldir. İşte Baykan Sezer bu doğrultuda Türk toplum gerçeğiyle barışık bir sosyoloji inşa etmeye çalışmış, önemli bir yerli entelektüeldir.

KAYNAKLAR

- BORAN, Behice. (1968), *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, İsmail. (1991), "Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, Yay. Haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer. (1971), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Köz Yayınları, İstanbul.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer. (200), *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- EĞRİBEL, Ertan. (2004), "Kemal Tahir-Baykan Sezer İlişkisi Üzerine : 1960'ların Geç Tartışmacısı Baykan Sezer", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızıl Elma Yayıncılık, İstanbul.

- ERKUL, Ali. (2000), "Türk Sosyolojisi Tartışmaları", *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Sezgin Kızılçelik, Anı Yayıncılık, Ankara.
- HENTSCH, Thierry. (1991), "Doğu-Batı İlişkileri İçinde Ötekinin Kullanımı Üzerine Bazı Düşünceler", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, Yay. Haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram. (2003), *Türk Sosyoloji Tarihi II*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram. (2004), "Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızıl Elma Yayıncılık, İstanbul.
- KARPAT, Kemal H. (2002), *Osmanlı Modernleşmesi*, çev. Akile Zorlu Durukan-Kaan Durukan, İmge Kitabevi, Ankara.
- KAYALI, Kurtuluş. (2000), *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KIZILÇELİK, Sezgin. (2000), *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Ankara, Ankara.
- ORÇAN, Mustafa. (2004), "Baykan Sezer'le Türk Sosyolojisinin Kimlik Arayışı", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızıl Elma Yayıncılık, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber. (2002), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SEZER, Baykan. (1979), *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- SEZER, Baykan. (1988), *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- SEZER, Baykan. (1993), *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- SEZER, Baykan. (1991a), "Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, Yay. Haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- SEZER, Baykan. (1991a), "Batı Sosyolojisinin Doğu Toplumlarına Yaklaşımı", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, Yay. Haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- SEZER, Baykan (2006), *Sosyolojinin Ana Sorunları*, Kızıl Elma Yayınları, İstanbul.
- ŞAN, Mustafa Kemal. (2004), "Baykan Sezer ve Toplum Çıkarlarımız Açısından Sosyolojiye Yeniden Bakmak", *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kızıl Elma Yayıncılık, İstanbul.
- TUNA, Korkut. (1991), "Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkisi Ve Sonuçları", *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, Yay. Haz. İsmail Coşkun, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- TUNA, Korkut. (2002), *Yeniden Sosyoloji*, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. (1992), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.